

Sabina Veladžić

University of Sarajevo – Institute for History

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Srpska nacionalno-kulturna inteligencija u Bosni i Hercegovini o kulturnom identitetu Bosne i Hercegovine kroz rasprave o jeziku 1965–1972.

Apstrakt: Tokom 1960-ih, usljed krupnih sistemskih restrukturiranja, koja su za cilj imala gradnju samoupravljačkog *socijalizma sa ljudskim likom*, jugoslovenstvo kao socio-kulturni, tj. nacionalno-kulturni idejni koncept je suspendirano i sadržajno revidirano. Njegov je osnov, od 1954. godine, prema Novosadskom dogovoru, imao biti srpsko-hrvatski / hrvatsko-srpski jezik. Na temelju principa Dogovora, društveno-jezičku stvarnost tzv. srpsko-hrvatskog kulturnog područja, tj. Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije i Hrvatske, trebalo je usmjeravati u pravcu što veće jezičke unifikacije. U sklapanju Novosadskog dogovora, kao i u anticipiranju kulturnog, jezičkog i društvenog jedinstva socijalističke Jugoslavije, prednjačila je, glasnošću progovora i brojem, srpska kulturna inteligencija. Ostvarenje željene budućnosti *zamišljene* jugoslovenske zajednice osujetile su rasprave o jeziku i književnosti, koje je, sredinom 1960-ih, inicirala hrvatska nacionalno-kulturna inteligencija, nastojeći gorljivo ukazati na ugroženost hrvatskog nacionalno-kulturnog bića. S idejnih pozicija tradicionalnog hrvatskog nacionalizma, revidirala je diskurs koji je legitimirao postojeću književnojezičku politiku, ukazivala na njegovu *jugounitarističku suštinu* te na postojeću diskrepanciju između književnojezičke politike i njenih principa, s jedne, i društvene, nacionalno-kulturne, tj. jezičke stvarnosti na tzv. srpsko-hrvatskom kulturnom području, s druge strane. U kontekstu navedenog, na Bosnu i Hercegovinu je ukazivala kao na *beogradsku lingvističku koloniju*, što je, između ostalog, unutar i izvan ove republike, iniciralo rasprave o njenom jezičkom, nacionalno-kulturnom, pa i povijesnom identitetu. U tekstu koji slijedi donesena je analiza diskursa

srpske nacionalno-kulturne inteligencije u Bosni i Hercegovini, koji je, 1960-ih i početkom 1970-ih, činio značajan segment pomenutih rasprava o jezičkom, zapravo nacionalno-kulturnom identitetu središnje jugoslovenske republike.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, srpska nacionalno-kulturna inteligencija, kulturni identitet, nacionalno-kulturni diskursi, srpsko-hrvatski jezik, Novosadski dogovor, Jovan Vuković.

Abstract: During 1960s, due to major conceptual and constitutional restructuring, aimed at building the Yugoslav self-governing socialism with a human character, Yugoslavism as socio-cultural, i.e. supranational-cultural concept had been suspended and substantively revised. Its basis, since 1954, according to the Novi Sad Agreement, was to be Serbo-Croatian/Croato-Serbian unique/unified language. Following the principles of the Agreement, the socio-linguistic reality of the so-called Serbo-Croatian cultural area, i.e. of Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Serbia and Croatia, should had been directed towards the greatest possible cultural unification. During the conclusion of the Novi Sad Agreement, members of the Serbian cultural intelligentsia dominated by number, as well as ideologically, in anticipation of the Yugoslav cultural, linguistic and social unity. Yet, realization of the desired future of the imagined Yugoslav community was endangered by discussions about language and literature, initiated in the mid-1960s by the Croatian cultural intelligentsia, which eagerly pointed out at the oppression against the Croatian national-cultural being. They revised the discourse that legitimized the current literary and linguistic policy, pointing at its unitarian essence, as well as at the existing discrepancy between the linguistic policy and its principles on one side and the social, national-cultural, i.e. linguistic realities on the Serbo-Croatian cultural area on other side. During 1960s, members of the Croatian cultural intelligentsia, referred to Bosnia and Herzegovina as to a Belgrade linguistic colony, consequently initiating discussions on its linguistic, national-cultural, and historical identity. The following text provides an analysis of the discourse of the Serbian national-cultural intelligentsia in Bosnia and Herzegovina, a discourse that, in the 1960s and early 1970s, constituted a significant segment of the discussions on the linguistic, in fact, national-cultural identity of the Central Yugoslav Republic.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Serbian national cultural intelligentsia, cultural identity, national-cultural discourses, Serbo-Croatian language, Novi Sad Agreement, Jovan Vukovic.

Uvod u kontekst

Nacionalni ideolozi, koji tvrde da je nacija primordijalna datost, i postmoderni teoretičari nacionalizma, koji je smatraju proizvodom modernog doba, kulturne inteligencije i nacionalno-kulturnih institucija kao tvornica kulturnog sadržaja, slažu se u jednom – književno-standardni idiom je temelj nacionalne kulture. Ipak, dok primordijalisti tvrde da je književni jezik fundamentalni medij izražavanja osobenog narodnog duha te je, kao takav, zapravo sam njegov izraz, konstruktivisti smatraju da je standardni književnojezički izraz vještačka i proizvoljna konstrukcija, poluumjetne prirode.¹ U pravilu, književnojezički standardni idiom ishodi iz neke književnojezičke politike² koja je bremenita idejnim anticipiranjima društvene i nacionalno-kulturne stvarnosti *zamišljanje zajednice*.³ Tako je bilo i sa književnojezičkom politikom u socijalističkoj Jugoslaviji, koja je 1954. ozvaničena Novosadskim dogovorom,⁴ a prema kojoj je razvoj jezičke situacije na tzv. srpskohrvatskom kulturnom području,⁵ tj. u Jugoslaviji, trebalo usmjeravati ka što većem

¹ O tome vidi u: Eric J. Hobsbawm, *Nacije i nacionalizam, Program, mit, stvarnost*. Zagreb: Novi liber, 1993.

² Koja se definira kao: "(...) svjesno i ka određenom cilju usmjereno djelovanje na jezik." Josip Baotić, *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet, 2012, 262.

³ O konceptu "zamišljanja" modernih kolektiviteta vidjeti: Anderson Benedikt, *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato, 1998.

⁴ Inicijativa za sastanak srpskih i hrvatskih književnika i lingvista u Novom Sadu, 8–10. 12. 1954. došla je od *Letopisa* Matice srpske koji je raspisao anketu "o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa", u septembru 1953. godine. Na novosadskom sastanku se naposljetku našlo 25 učesnika ankete, među kojima je brojem apsolutno prednjačila srpska nacionalno-kulturna inteligencija iz Beograda i Novog Sada, i doneseni su zaključci kojima je osmišljena jezička politika i dogovoreno izdavanje zajedničkog rječnika i pravopisa. O tome vidi: *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1960, fototipsko izdanje iz 1983. Osim leksičke osobenosti srpskog i hrvatskog jezika, Dogovorom je priznata i osobenost i ravnopravnost latiničnog / ćirilicnog pisma i ekavskog / ijekavskog izgovora. "Zaključci Novosadskog dogovora", u: *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000). Dokumenti*, (ur. Milan Šipka), Posebna izdanja, knj. 11, Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2001, 149–150.

⁵ U ovom radu, uz sintagmu *srpskohrvatsko kulturno područje* stavljam *takozvano* iz razloga što je taj izraz predstavljao odraz specifičnog idejnog i nacionalno-kulturnog koncepta te društveno-političkog konteksta unutar kojega su, kao priznati nacionalno-kulturni subjektiviteti na pomenutom

jedinstvu srpsko-hrvatskog jezika, u idealnom slučaju do potpune nivelacije srpsko-hrvatskih jezičkih razlika, te do kulturno i ekonomski integriranog, modernog, jugoslovenskog socijalističkog društva, kao krajnjeg cilja. Iako je koncipiranje i sklapanje Novosadskog dogovora “opravdavano” potrebom za progresivnom integracijom društva, on je zapravo počivao na tradicionalnim nacionalno-kulturnim premisama i predstavljao je jezički sporazum nacionalno-kulturnih inteligencija dvije dominantne nacije – srpske i hrvatske – te su, u skladu s tim, njegovom realizacijom rukovodile srpske i hrvatske nacionalno-kulturne institucije: Matica srpska, Matica hrvatska, nacionalne katedre za jezik u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu, Srpska akademija nauka i umjetnosti i Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. Jezička politika, ozvaničena Novosadskim dogovorom, nastojala se dodatno legitimirati oblikovanjem i opetovanim utvrđivanjem mjesta sjećanja na krajoliku kolektivne memorije o povijesnom razvoju jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika.⁶

Dogovorom inicirani proces srpsko-hrvatske i jugoslovenske jezičke integracije⁷ osujećen je relegitimiranjem nacionalnog pitanja u socijalističkoj

području, figurirale isključivo srpska i hrvatska nacija. Lingvistička nauka je, u kasnijem periodu, usljed promjena na jugoslovenskom nacionalnom *landscapeu*, “nadošla” na potrebu da se, s obzirom na priznanje muslimanske i crnogorske nacije na srpsko-hrvatskom kulturnom području, za nje usvoji adekvatniji i idejno-politički korektniji termin – srednjojužnoslavensko područje – te posljedično, za srpskohrvatski jezik, u značenju organskog idioma – standardna novoštokavština.

⁶ O pojmu *mjesta* unutar kolektivne kulture pamćenja, vidi u: Nora Pierre, “Između pamćenja i historije Problematika mjesta”, u: *Kultura pamćenja i historija. Zbornik radova*, (ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006, 28. Npr. Bečki književni dogovor predstavljao je mjesto sjećanja oblikovano znanstvenim diskursom lingvista o povijesnom razvoju jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika. Dogovor su 28. 3. 1850. potpisali Vuk St. Karadžić, Đuro Daničić, Franjo Miklošić, Ivan Mažuranić, Dimitrije Demeter, Ivan Kukuljević, Vinko Pancel i Stjepan Pejaković. Njim su utvrđene “osnovne smjernice za zajednički razvoj književnog jezika i pravopisa i za Srbe i za Hrvate” i u njemu su prevladale Karadžićeve jezičke i pravopisne koncepcije, te su napuštena ilirska jezička i pravopisna shvaćanja i praksa koji su se oslanjali na češki pravopis. Dogovor je, uprkos značaju koji mu je pridavan, sve do kraja 19. stoljeća, kada se pojavio *Pravopis* Ivana Broza i *Gramatika* Tome Maretića, imao deklarativan i simbolički karakter. O tome vidi u: Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje, 1965, 44.

⁷ U pravilu se književnojezička politika kreira i implementira s vrha društveno-političke strukture, dok, pak, njene rezonancije i dosljedna primjena u jezičkoj i društvenoj stvarnosti, kao što će, djelomično,

Jugoslaviji, u prvoj polovini 1960-ih. Naime, do javnog preispitivanja stavova o nacionalnom pitanju⁸ i nacionalno-kulturnoj politici,⁹ čiji je sastavni dio bila i jezička politika, došlo je u okviru procesa idejnog preusmjerenja i traženja vlastitog puta u socijalizam, te konstitutivnog, ekonomskog, državnog i društvenog restrukturiranja, decentralizacije, deetatizacije i liberalizacije u socijalističkoj Jugoslaviji.¹⁰

Proces idejne revizije znanstveno-narativne *dogme*, koja se diseminirala kroz publikacije i koja je legitimirala nastojanje na stvaranju jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika i jugoslovenske književnosti kao temelja jugoslovenske nacije, povelili su predstavnici hrvatske kulturne inteligencije, sredinom 1960-ih. Sa propitivanjem idejne i nacionalno-kulturne suštine koncepta jedinstvene jugoslovenske književnosti,¹¹ propitivala se i ideja o

pokazati članak, ovisi o nizu faktora, a ponajprije o spremnosti ljudi na terenu, koji kreiraju javni jezik jednog društva, u medijima, prosvjeti, na visokoškolskim i općenito u javnim institucijama, da primjene i prihvate idejne principe jedne književnojezičke politike. Kada se radi o Novosadskom dogovoru, njegovi principi su parcijalno uvedeni u Ustav SR BiH 1963. godine, na način da je srpskohrvatski jezik naveden kao jezik te republike, za razliku od Ustava iz 1946, u kojem je stajalo srpski ili hrvatski jezik. Ipak, u Ustavu iz 1963. nije uvažena niti unesena sintagma hrvatskosrpski, koja će stajati u Ustavu SR BiH iz 1974. Također, bitno je pomenuti da je 1960. godine publiciran Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom te, krajem 1967, prve dvije knjige Rječnika hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog književnog jezika, što je također svjedočilo o procesu kodifikacije jedinstvene standardnojezičke norme i praktičnoj implementaciji principa Novosadskog dogovora. Ipak, taj proces, kojim su rukovodile Matica srpska i Matica hrvatska, osujećen je izbijanjem međunacionalnih rasprava. Milan Šipka, “Standardni jezik i jezička politika u Bosni i Hercegovini 1918–1970”, u: *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur. Mønnesland Svein). Sarajevo – Oslo: Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, 2005, 422–424.

⁸ Tito je, na VIII kongresu SKJ, 7–13. 12. 1964. godine, svojim govorom, u kojem je naznačio da je idejna zabluda misliti da nacija u socijalizmu, kao povijesno preživjela kategorija, treba da odumru, te da predstavlja pokušaj asimilacije, birokratske centralizacije, unitarizma i hegemonizma insistirati na likvidaciji nacija kroz stvaranje nove, jedinstvene i vještačke jugoslovenske nacije, dao poticaj da se relegitimizira nacionalno pitanje i potaknuo je teorijsku razradu i hiperproizvodnju diskursa o njemu. O 1964, kao godini legitimnog prodiranja nacionalnog pitanja na političku scenu, vidi: Vladimir Koščak, “Šta je nacija?”, *Kritika*, br. 15, Zagreb, 11/12. 1970, 872–879.

⁹ Drago Tović, “Postoji li jugoslovenska nacija”, *VUS*, br. 948, Zagreb, 1. 7. 1970, 22. i 23.

¹⁰ O tome vidi u: Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

¹¹ Za idejnu sintagmu *jugoslovenska književnost* smatralo se da je bila idejno i literarno-historijski inaugurirana od strane beogradskog filologa Pavla Popovića, njegovom knjigom *Jugoslovenska književnost* iz 1918. Miroslav Vaupotić, “Sablast Pavla Popovića kruži Jugoslavijom (Postoji li

jedinstvenom jeziku Srba i Hrvata, kao i usklađenost jezičke politike, utemeljene Novosadskim dogovorom, na jednoj strani, te jezičke stvarnosti na tzv. srpsko-hrvatskom kulturnom području, na drugoj.¹² Cilj ovog propitivanja i idejnog revidiranja, koje je započelo sredinom 1960-ih i kulminiralo početkom 1970-ih, bila je (re)afirmacija zasebnih, *povijesnih* etno-nacionalnih i kulturnih entiteta te njihovih nacionalnih književnosti i jezika. Zapravo je ta revizija pokazivala u kojoj mjeri je *znanstvena* suština naracije kojom se legitimirao jedan standardni idiom, a u biti jedan kulturni identitet, bila uslovljena aktuelnim idejno-političkim strujanjima.

Na V Kongresu slavista, održanom u Sarajevu, 13–17. 9. 1965. godine, predstavnici hrvatske kulturne inteligencije počeli su intenzivnije govoriti o srpskoj i hrvatskoj *varijanti* jedinstvenog književnog jezika, za koje su ustvrdili da imaju sve elemente “pravog samostalnog funkcionalnog i djelotvornog književnog jezika”.¹³ Od sredine 1960-ih, termin *varijanta* se sve češće upotrebljavao u svrhu diferencijacije partikularne jezičke etno-nacionalne i kulturne, srpske i hrvatske osobnosti.¹⁴ Hrvatska inteligencija je, osim potcrtavanja hrvatske jezičke zasebnosti, na Kongresu, tvrdnjom da Sarajevo

jugoslavenska književnost)”, *Telegram*, br. 354, Zagreb, 10. 2. 1967, 3. Dakle, implicitno se ukazivalo na to da ideja jugoslavenske književnosti predstavlja baštinu međuratnog jugoslavenskog unitarizma i srpskog kulturnog hegemonizma te da, kao takva, ne može biti u suglasju sa konceptom progresivnog samoupravljačkog socijalizma.

¹² Zadarski sveučilišni profesor i lingvista Dalibor Brozović pisao je o nastojanju Jovana Skerlića, srpskog književnog kritičara, da, početkom 20. stoljeća, inicira nastanak reprezentativnog oblika jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika koji bi bio pisan latinicom i kojeg bi odlikovao ekavski govor te rječničke osobine srpske jezične varijante. Brozović je tvrdio da su glasila saveznog karaktera, kao što su bili *Tanjug* i *Mladost*, u savremenom socijalističkom dobu koristili taj jezik, što je, po Brozoviću, govorilo o dominaciji srpske jezičke varijante u proklamovanom jezičkom zajedništvu. Dalibor Brozović, “I sablast Skerličeva”, *Telegram*, br. 356, Zagreb, 24. 2. 1967, 2.

¹³ Navedeno je stav Ljudevita Jonkea, hrvatskog lingviste, potpisnika i Novosadskog dogovora i Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Milan Mitić, “Polarizacija ne vodi jedinstvu”, *Oslobođenje*, br. 6212, Sarajevo, 19. 9. 1965, 6.

¹⁴ *Varijantu* kao lingvistički pojam koji označava jezičku osobnost koja ishodi iz nacionalnog postojanja, u svojim napisima, idejno-teorijski, razradio je hrvatski lingvista i zadarski profesor Dalibor Brozović. Dalibor Brozović, *Standardni jezik, teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska, 1970.

predstavlja “lingvističku koloniju Beograda”,¹⁵ implicitno ukazivala i na diskrepanciju jezičke politike, utvrđene Novosadskim dogovorom, i jezičke stvarnosti u Bosni i Hercegovini.¹⁶

Na taj način, središnja jugoslavenska republika je, obnovom srpsko-hrvatskog nacionalno-kulturnog spora, 1960-ih, u jugoslavenskoj *progresivnoj socijalističkoj modernosti*, ponovno postala objektom prijepora dvije dominantne jugoslavenske nacije. Ideje tradicionalnog nacionalizma, dakle, ne samo da nisu bile prevladane već su iznova snažno revitalizirane.

Princip, Novosadskim dogovorom proklamovanog i, od strane dominantnog dijela srpske kulturne inteligencije, toliko željenog, srpsko-hrvatskog jezičkog jedinstva, pored predstavnika hrvatske inteligencije, ugrozila je, na sarajevskom Kongresu, i novosadska lingvistica Milka Ivić sa svojim konceptom urbanog jezičkog partikularizma.¹⁷ Ivić je, naime, smatrala da, u modernom socijalističkom dobu, jezik urbanog i kulturnog centra treba biti osnovom književnog jezika. Po njoj, gradovi su, u socijalističkoj modernosti, producirali kulturu čiji je dio bio i jezik, za razliku od prvobitnog perioda nacionalnog preporoda, ili bar njegovih romantiziranih i pojednostavljenih predstava, prema kojima se “čisti” narodni jezik pronalazio kod seljaka kao “čuvara” usmene kulture pamćenja.¹⁸ Bitno je napomenuti da je Milka Ivić ovom teorijom 1960-ih inspirisala socio-kulturni jezički partikularizam u Bosni i Hercegovini i Sarajevu, kao njenom urbanom centru. Bosanskohercegovački socio-kulturni i idejni jezički koncept izrastao je iz

¹⁵ Milan Mitić, “Polarizacija ne vodi jedinstvu”, *Oslobođenje*, br. 6212, Sarajevo, 19. 9. 1965, 6.

¹⁶ Bosanskohercegovački književnik Alija Isaković je, ponukan zaključcima Kongresa, nekoliko mjeseci nakon njegovog održavanja, objavio rezultate vlastitog istraživanja jezika javnih medija u Bosni i Hercegovini, kojim je pokazao da je tvrdnja hrvatskih lingvista imala realne osnove. Alija Isaković, “Nervoza u našem književnom jeziku”, *Odjek*, br. 22, Sarajevo, 15. 11. 1965, 2.

¹⁷ O Vojvodini i Novom Sadu, kao njenom kulturnom središtu, koji su u 20. stoljeću predstavljali prepreku srpskom nacionalizmu za konstituisanje homogene i centralističke nacionalne države, tj. duhovno i kulturno jedinstvene i izniveirane srpske nacionalne zajednice na cijelom prostoru Jugoslavije, vidi u: Milivoj Bešlin, “Vojvodina u Jugoslaviji. Borba za autonomiju”, u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017, 279–322.

¹⁸ Milka Ivić, “Jezička individualnost grada”, *Izraz*, br. 8-9, Sarajevo, 8/9.1965, 740-747. Članak je objavljen u okviru ankete “Književnost i jezik” koju je proveo *Izraz*.

zvanične politike bosanskohercegovačkog rukovodstva 1960-ih, politike kojom se nastojalo dobiti priznanje, u jugoslovenskom kontekstu, za Bosnu i Hercegovinu kao osobenu, ravnopravnu i jedinstvenu socio-kulturnu zajednicu njenih naroda.

Nepune dvije godine nakon Kongresa slavista u Sarajevu, 17. 3. 1967. godine, u zagrebačkom *Telegramu* objavljena je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog jezika koja će, do početka 1970-ih, rasprave o jeziku i pitanjima od nacionalno-kulturnog značaja dovesti do usijanja i do jedne od najozbiljnijih kriza u međunacionalnim odnosima socijalističke Jugoslavije. Deklaracijom – koja je, dakako, izrasla iz određenog društveno-političkog konteksta i hrvatskog nacionalno-kulturnog pokreta – i posljedicama koje je izazvala, pokrenut je proces razbijanja jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika i koncepta socio-kulturnog, tj. nacionalno-kulturnog jugoslovenstva.¹⁹

Promjena idejno-političke paradigme i hrvatski nacionalno-kulturni i jezički “partikularizam” potaknuli su, u drugoj polovini 1960-ih i početkom 1970-ih, crnogorsku i muslimansku nacionalno-kulturnu inteligenciju da zatraže ostvarenje prava na jezik i književnost za svoje etno-nacionalne kolektive, što je dodatno razbijalo koncept jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika. U isto vrijeme, kako je već pomenuto, u javnosti se razgorijevao i diskurs o bosanskohercegovačkom standardnojezičkom izrazu kao emanaciji bosanskohercegovačkog društvenog jedinstva, ostvarenog u socijalističkoj progresivnoj savremenosti.²⁰

Za pripadnike srpske kulturne inteligencije – odane ideji jugoslovenske, srpsko-hrvatske i srpske društvene, kulturne i jezičke integracije – koncept hrvatske, muslimanske ili crnogorske etno-nacionalne, kao i bosanskohercegovačke socio-kulturne zasebnosti jezika, bio je podjednako

¹⁹ “Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika”, *Telegram*, br. 359, Zagreb, 17. 3. 1967, 1. Navedenim dokumentom, jezička politika, utvrđena Novosadskim dogovorom, odbačena je kao etatiistička, unitaristička i hegemonistička koncepcija “državnog jezika” i istaknut je politički i nacionalni princip – pravo na vlastiti nacionalni jezik i njegovu nominaciju.

²⁰ O tome detaljnije u rukopisu moje doktorske disertacije, pod naslovom *Bosna i Hercegovina i njeni nacionalno-kulturni fenomeni u javnim, kulturnim i naučnim raspravama i publicistici (1967–1974)*, odbranjenom na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, 17. 5. 2018.

neprihvatljiv. Činjenica da su, nakon pojave Deklaracije, navedeni koncepti počeli – iz vizure njenih pripadnika – nekontrolirano nicati i širiti se poput epidemije, navela ih je da reaguju, kao i da intenzivnije publiciraju napise u kojima se njihov diskurs o jezičkom pitanju na tzv. srpsko-hrvatskom kulturnom području, i posebno u Bosni i Hercegovini, kao središnjoj poveznici tog područja, otkriva kao jedna *long duree* narativna struktura tradicionalnog nacionalno-kulturnog karaktera zavijena u slojeve teorije o progresivnom socijalističkom jugoslovenskom društvenom i kulturnom integralizmu.

Diskurs

Profesor Jovan Vuković, sa Katedre za srpskohrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu, bio je, u Bosni i Hercegovini, jedan od najgorljivijih predstavnika jugoslovenskog i srpsko-hrvatskog, a u biti srpskog jezičkog integralizma, te je, od pojave *Deklaracije* i *Predloga*,²¹ svojim napisima nastojao, neumorno i savjesno, arbitrirati u jezičkom sporu Zagreba i Beograda.

Po Vukoviću, “pozitivno” usmjeravanje toka razvoja književnog jezika, na temelju Novosadskog dogovora, koji je smatrao idealnim konceptom jezične politike, bilo je, do 1960-ih, u skladu sa “pozitivnim i prirodnim”²² jugoslovenskim društvenim razvojem. Pod “pozitivnim” podrazumijevan je povijesni razvoj koji vodi – ne udaljavanju, ne stagnaciji naslijeđenih kulturno-jezičnih razlika – već jezičkom zbližavanju i prožimanju Srba i Hrvata, što je, po Vukoviću, predstavljalo progresivnu pojavu jugoslovenskog socijalističkog internacionalizma i vodilo bogaćenju i kultivisanju

²¹ Predlog za razmišljanje grupe beogradskih pisaca srpska kulturna inteligencija ponudila je hrvatskoj kao ultimativni odgovor na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika. Suština njegove poruke je bila da se ne može razbijati koncept kulturnog jedinstva Srba u Jugoslaviji, a da pri tome cijenu ne plati hrvatsko republičko, društveno i kulturno jedinstvo. “Šta sadrži ‘Predlog za razmišljanje’”, u: Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini” (1850–2000). Dokumenti, (ur. Milan Šipka), Posebna izdanja, knj. 11. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2001, 163–164.

²² Diskursi i srpske i hrvatske i muslimanske kulturne inteligencije u Bosni i Hercegovini 1960-ih obilovali su ovim eugeničkim pojmovima kao što je *prirodno*, karakterističnim za tradicionalni nacionalizam koji se idejno i terminološki napajao na evropskim antropološko-rasnim teorijama.

književnog jezika.²³ S druge strane, legitimiranje i isticanje ekskluzivnog nacionalnog sentimenta, što je, po Vukoviću, dovelo do buđenja nacionalizama, preusmjerilo je tokove razvoja jezika, i općenito društvenog jugoslovenskog razvoja, u “negativnom” smjeru “tradicionalne, nacionalne i regionalne uskoće, konzervativizma i zaostalosti”, čime je narušena anticipirana i napredna budućnost jugoslovenske kohezije i jedinstva.²⁴

U Vukovićem napisima Srbi i Hrvati su figurirali kao dominantni nacionalno-kulturni faktori jezičkog razvoja u Jugoslaviji te, shodno tome, spomenuti lingvista nikada nije izrazio potrebu revidiranja Novosadskog dogovora, u smislu uključivanja, kao faktora jezičke situacije, na tzv. srpskohrvatskom području, i Muslimana i Crnogoraca, tj. republika Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Osim toga, što je bilo u proturječju sa apsolutizacijom nacionalno-kulturne uloge Srba i Hrvata u razvoju jedinstvenog jezika, u diskursu Vukovića, i općenito zagovornika srpsko-hrvatskog jezičkog integralizma, naglašavana je uloga jezika kao medija moderne, progresivne i inkluzivne jugoslovenske društvene kohezije, integracije i komunikacije. Vuković je, naime, smatrao da se u modernim integracionim društvenim uvjetima gubila identifikacija između nacije i književnojezičke norme, te da je taj koncept bio marksistički jer je vodio lingvističkoj internacionalizaciji, bogaćenju, dok je “ekskluzivni” idejni lingvistički koncept hrvatske

kulturne inteligencije vodio zatvaranju i siromašenju.²⁵

U svojim napisima, kojima je nastojao posredovati u jezičkom sporu Zagreba i Beograda, Vuković je optuživao hrvatske lingviste, konkretno zadržskog profesora Dalibora Brozovića, da je, postavkama u svojim naučno-teorijskim radovima, osujećivao proces “prirodnog” jezičkog zbližavanja Srba i Hrvata i podsticao daljnju afirmaciju jezičkih varijanti kao zasebnih standardizacionih normi. Također, zamjerao je hrvatskim lingvistima što su “vještački producirali jezičke razlike”, nastojeći time ostvariti separatističke tendencije, te što su time uzrokovali nastajanje “psihičkih deformacija” kod nacija za koje je Vuković smatrao da nemaju “nacionalnog jezičkog obilježja”. Spomenute deformacije očitovale su se, po Vukoviću, u “nacionalističkim i nenaučnim”, politički štetnim zahtjevima za priznanjem muslimanske, crnogorske te bosanskohercegovačke jezične varijante.²⁶

Vuković je, kritikujući i srpsku stranu jezičkog spora, za povratak hrvatskih lingvista “dogmatskoj i nenaučnoj konzervativnoj lingvističkoj tradiciji” – što se, po njemu, očitovalo u nacionalno-kulturnom jezičkom purizmu hrvatskih medija, napisima *Kola*, *Kritike*, *Jezika* i *Hrvatskog književnog lista* – okrivio jezičku praksu u Beogradu koja je odstupala od slova Novosadskog dogovora, te rigidne beogradske jezičke centraliste, poput Mihaila Stevanovića, koji su negirali postojanje varijanti – samim tim i nacionalno-kulturne razlike između Srba i Hrvata – te su jezičke razlike

²³ Jovan Vuković je – u svojim člancima – nastojao pokazati da njegovi idejno-lingvistički stavovi, kojima je pledirao za jezičku integraciju jugoslovenskog društva, ishode iz marksističko-lenjinstičke misli, te se u to ime često pozivao na Lenjinove stavove: “Nikakvo učvršćivanje nacionalizma proleterijat ne može podržavati – naprotiv on podržava sve što pomaže ukklanjanju nacionalnih razlika, padanju nacionalnih pregrada, sve što ostvaruje tešnje i tešnje veze među nacionalnostima, sve što pomaže ka slivanju nacija.” Jovan Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti naših pogleda na probleme standardnojezičke politike”, u: *Radovi*, knj. L, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 17. Sarajevo: ANUBiH, 1974, 12.

²⁴ Jovo Vuković, “Problemi našeg književnog jezika danas u svjetlu nacionalnih i društvenih ideja”, *Pregled*, br. 7-8, Sarajevo, 8. 1966, 7–8, 19–32; Jovan Vuković, “Nizak nivo lingvističkog obrazovanja – stalan izvor jezičke netolerancije”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, br. 3, Banja Luka, 1969/1970, 26–35; Jovan Vuković, “Kultura i razvitak našeg književnog jezika u svetlosti međunacionalnih odnosa”, *Pitanja savremenog književnog jezika*, sv. VII, Sarajevo, 9.1969, 75–85; Dr Jovan Vuković, “Jedan problem naše publicistike”, *Odjek*, br. 9, Sarajevo, 1. 5. 1967, 5.

²⁵ Jovan Vuković, “Pogled na tradiciju i stanje književnog jezika u BiH”, *Život*, br. 11/12, Sarajevo, 11/12. 1970, 7–17; O Vukovićevim idejno-teorijskim stavovima o jeziku vidi i: Jovan Vuković, “Potreba angažovanja. Naučni rad na književnojezičkoj uzajamnosti i književnojezičkoj kulturi”, *Odjek*, br. 21, Sarajevo, 1. 11. 1967, 5; Jovan Vuković, “Uloga lingvističkog stručnjaka u regulisanju normativnog stanja (u razvitku književnog jezika)”, *Odjek*, br. 17, Sarajevo, 1. 9. 1967, 6; Jovan Vuković, “Lingvistička rasuđivanja Čede Kisića”, *Odjek*, br. 13/14, Sarajevo, 7. 1970, 14; Jovan Vuković, “Lingvistička rasuđivanja Čede Kisića II”, *Odjek*, br. 15/16, Sarajevo, 8. 1970, 14.

²⁶ Jovan Vuković, “Nizak nivo...i još nešto niže”, *Odjek*, br. 19/20, 10. 1970, 27. U nastojanju da podupre idejni stav da nije nužno da svaka nacionalna egzistencija bude popraćena i nacionalno-kulturnom nadgradnjom, tj. da Muslimani i Crnogorci nominiraju svoj nacionalni jezik i književnost, Vuković se iznova pozivao na Lenjina: “Borba protiv svakog nacionalnog ugnjetavanja – bezuslovno da. Borba za svaki (poseban) nacionalni razvitak, za ‘nacionalnu kulturu’ ne.” J. Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti”, 15.

između dva dominantna jugoslovenska naroda svodili na “stilske”. Činjenicu nedosljedne sprovedbe principa Novosadskog dogovora u Bosni i Hercegovini, na koju je skrenuta pažnja od strane hrvatskih lingvista, Vuković je isprva negirao i tvrdio da referiranja hrvatskih lingvista na bosanskohercegovačku jezičnu stvarnost, na V kongresu slavista u Sarajevu, nisu imala realne osnove, te da bosanskohercegovačku javnost treba zaštititi od takvih neprovjerenih optužbi.²⁷ Kasnije je Vuković, za “nepravilnosti” na bosanskohercegovačkom jezičkom “terenu” i u prosvjeti – koje su se očitovale u tome da se jezik u sarajevskim i bosanskohercegovačkim školama nominirao kao srpski – te o kojima se u javnosti, krajem 1960-ih i početkom 1970-ih, sve više počelo govoriti, okrivio neznanje, netoleranciju, opću nepismenost i nekulturu prosvjetnog kadra, iz čega je, po njemu, proizlazila i nacionalistička uskogrudnost i netolerancija.²⁸ Problem, dakako, nije ležao u činjenici srpske kadrovske-prosvjetne dominacije, već u svijesti koja je, u progresivnoj socijalističkoj stvarnosti, u razumijevanju Bosne i Hercegovine i njenog nacionalno-kulturnog identiteta, ostala na pozicijama srpskog tradicionalnog nacionalizma.

Bitno je napomenuti da su se zagovornici jugoslovenskog jezičkog integralizma podjednako žestoko suprotstavljali, kako eventualnoj mogućnosti priznanja muslimanske ili crnogorske jezičke varijante, dakle Muslimana i Crnogoraca kao nacionalno-kulturnih činjenica jezičke situacije na tzv. srpsko-hrvatskom području, tako i priznanju bilo kakve jezičke osobnosti Sarajeva kao kulturnog i urbanog centra Bosne i Hercegovine. U to vrijeme, jedina, uvjetno rečeno, jasno definirana osobnost bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza bila je ijekavski izgovor.

Vuković se žestoko osvrtao na teorijske stavove vojvođanske lingvistice Milke Ivić koja je, po njemu, poticala dezintegraciju jedinstvenog jezika i

²⁷ J. Vuković, “Problemi našeg književnog jezika danas u svjetlu nacionalnih i društvenih ideja”, 32.

²⁸ Arhiv Bosne i Hercegovine, fond CK SKBiH, kut. 2/1968, “Diskusija i zaključci sastanka Komisije za idejno-politička pitanja iz oblasti obrazovanja, nauke i kulture CK SKBiH o pitanjima jezičke politike u Bosni i Hercegovini u vezi sa sprovođenjem principa ravnopravnosti naroda i njihovih prava na slobodan i svestran razvitak”, 10. 1. 1968.

“autohtonizam” republičkih urbanih centara, na tzv. srpskohrvatskom području, čime je izazivala nedopustivu podjelu srpskog nacionalnog kolektiva po izgovornim, ekavsko-ijekavskim međama. Po njemu, Srbi su u svojoj jezičkoj baštini integralno objedinjavali, kao srpske, oba izgovora.²⁹

U ovom se protivljenju i kritici zapravo i otkrivala srpska nacionalno-kulturna suština koncepta jugoslovenskog integralizma. Srpsku nacionalnu zajednicu, ujedinjenu u socijalističkoj Jugoslaviji, ali teritorijalno rasutu u više društvenih i povijesnih entiteta, trebalo je u budućnosti sve više kulturno ujedinjavati i nivelirati upravo kroz jugoslovensku kulturnu i društvenu nivelaciju, apsorbujući pritom, kroz inkluzivni kulturno-jezički koncept, i muslimansku, i crnogorsku zajednicu, čija se nacionalno-kulturna osobnost nije htjela ni prepoznati ni priznati.

Što se tiče dijela srpsko-hrvatskog jezičkog spora koji se odnosio na problematiku izgovora, treba pomenuti da je hrvatska kulturna inteligencija nastojala «lokalizovati» srpsku jezičku varijantu na područje ekavskog izgovora te suziti, na taj način, prostor za srpsku jezičko-kulturnu dominaciju na tzv. “srpskohrvatskom” kulturnom području. Zapravo, nastojeći ograničiti srpski jezik na ekavski izgovor, hrvatska inteligencija je razbijala, kako su srpski ideolozi smatrali, jedinstvo srpske nacije. Istovremeno je željela rezervirati manevarski prostor za vlastitu nacionalno-kulturnu “akciju”. S druge strane, u disputu se jasno naziralo i nastojanje srpske kulturne inteligencije da ekavicu legitimizira i izvan Srbije, konkretno u Bosni i Hercegovini, te da unutar srpskog jezika održi inkorporiran i jedan i drugi izgovor.

Predmetom idejnog spora između srpske, hrvatske i crnogorske kulturne inteligencije bilo je i “nacionalno-kulturno porijeklo” govorne osnove jedinstvenog jezika. Srpska kulturna inteligencija u Bosni i Hercegovini smatrala je da su govornu osnovu jedinstvenog jezika predstavljali govori istočnohercegovačkih Srba,³⁰ crnogorska kulturna inteligencija, pak, da je govorna

²⁹ J. Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti”, 23.

³⁰ O tome vidi: Novica Petković, “Tendencije u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine”, *Život*, br. 1, Sarajevo, 1.1970, 49-54..

osnova za jezik uzeta od crnogorskih plemena,³¹ a hrvatska proljećarska inteligencija, iziritirana stavom srpske kulturne inteligencije da su Srbi praktično Hrvatima podarili jezik,³² nastojala je svoj povijesni jezički razvitak i standardizaciju na bazi novoštokavskog dijalekta povijesno locirati u vrijeme prije preporoda – Gaja, Vuka i koncepta ilirizma – “odvajajući” ga tako od srpskog jezičnog razvoja i legitimizirajući ga kao povijesno neovisnog.³³

Na taj način se lingvistička *znanstvena* teorija gotovo prokrustovski nastojala prilagoditi nacionalno-kulturnim potrebama i zamišljanjima.

Profesor Jovan Vuković zamjerao je hrvatskim lingvistima, tačnije Daliboru Brozoviću, zbog, kako je tvrdio, njegovog “nenaučnog” pokušaja da umanji značaj govorne osnove razvoja jedinstvenog srpskohrvatskog književnog jezika. Šta je to zapravo značilo? Brozović je – osim što je nastojao povijesni razvoj hrvatskog jezičkog standarda situirati u pretpreporodno vrijeme – kritikovao nacionalno-romantičarsku mitologizaciju Vukovog jezičkog koncepta i “narodnih govora” na kojima je on bio zasnovan. Po zadarskom profesoru, *novoštokavska folklorna koine*, kao govorna osnova, predstavljala je zapravo najprimitivniju potencijalnu osnovicu zajedničkog srpsko-hrvatskog jezičkog standarda. Po njemu, i središnje područje bosanskohercegovačkog prostora, na kojem se razvio pomenuti dijalekt, bilo je socio-ekonomski i kulturno zaostalo, tj. predstavljalo je periferiju u svakom smislu.³⁴

Za Vukovića je ovakvo idejno revidiranje diskursa kojim se nastojala oživotvoriti koncepcija jedinstvenog jezika za sve Srbe na području Jugoslavije, te Srbe i Hrvate, bilo upravo blasfemično. Iako za njega priznanje

³¹ O tome vidi: Radoje Radojević, “O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi”, *Kritika*, br. 5, Zagreb, 3/4.1969, 222–229; Danilo M. Radojević, “Kontinuitet jedne antinacionalne (anticrnogorske) politike”, *Kritika*, br. 8, Zagreb, 9/10.1969, 583–587.

³² Petar Šegedin, hrvatski književnik, istaknuti proljećar, na tribini Hrvatskog filološkog društva je, navodno, rekao: “(...) može se vrlo često čuti među stranim slavistima (...) kako su Hrvati primili jezik od Srba, pa da stoga i nemaju svoga književnog jezika. (...) Tu su mi misao znali vrlo uljudno servirati i drugovi književnici Srbi.” Stevo Ostojić, “Dve matice – dva rečnika”, *NIN*, Beograd, br. 1038, 29. 11. 1970, 13.

³³ Dalibor Brozović, “O početku hrvatskog jezičnog standarda”, *Kritika*, br. 10, Zagreb, 1/2.1970, 10, 21–42.

³⁴ D. Brozović, *Standardni jezik*, 112–115.

Bosne i Hercegovine kao osobenog i samosvojnog kulturnog i jezičkog entiteta nije bilo dopustivo, ipak je središnja jugoslovenska republika igrala veoma važnu ulogu u idejnim koncepcijama srpsko-hrvatskog i jugoslovenskog kulturno-jezičkog integralizma. Naime, prema profesoru Vukoviću, povijesna uloga “bosanskohercegovačkog tla” iscrpljivala se u povezivanju srpskog i hrvatskog nacionalnog kompleksa, te je u to ime, povijesna “nužnost”, ali i “prednost” tog područja bila da figurira kao potpuno “otvorena zona” na kojoj se prožimaju i ukrštaju srpska i hrvatska nacionalna kultura, pa i srpski i hrvatski jezik, kao sastavni dio tih kultura.³⁵ Bosna i Hercegovina je, po Vukoviću, jezički bila osobena i relevantna jedino kao “centralna zona” u zajedničkom razvitku srpskohrvatskog jezika u cjelini, kao “jezički teren” medijatorskog karaktera koji je “pomogao nivelisanju međudijalekatske situacije i razbijanju starih dijalekatskih granica” i “epicentar centripetalnih puteva koji će dovesti do jedinstva u formiranju književnog jezika”.³⁶ Bosna i Hercegovina je, napominjao je Vuković, “Vukova dijalekatska baza, centar srpskohrvatskog jezika, objedinjujući faktor naše jezičke teritorije koji razbija separatističke iluzije, koji posreduje između Beograda i Zagreba”.³⁷ Sve navedeno dakle, a nipošto neko zasebno socio-kulturno područje, nastalo kao rezultat osobenog povijesnog razvoja.

Vuković je, dakle, povijesnu funkciju jezika u Bosni i Hercegovini, pa i povijesnu funkciju same republike, razmatrao isključivo sa stanovišta ideje jugoslovenskog, srpskohrvatskog i srpskog kulturnog zajedništva. Za njega, središnja jugoslovenska republika nije bila jezički entitet, već su to bile srpska i hrvatska nacija unutar Bosne i Hercegovine, koje su se na njenom tlu kulturno “ukrštavale”. Otuda onda i Vukovićeve teorija “o ukrštanju srpskih i hrvatskih varijantnih obilježja na bosanskohercegovačkom tlu”. Smatrao je da je bosanskohercegovačko jezičko područje imalo tek regionalne jezičke osobenosti zbog odsustva “pravih uslova”³⁸ da bude varijantno,

³⁵ J. Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti”, 49.

³⁶ J. Vuković, “Pogled na tradiciju i stanje književnog jezika u BiH”, 7–8.

³⁷ J. Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti”, 23–24.

³⁸ *Pravi uvjeti* bi postojali da se Bosna i Hercegovina povijesno formirala kao nacionalni teritorij

tj. jezički osobeno i “samosvojno”. Kao dokaz svojim zaključcima navodio je i činjenicu da je Bosna prihvatila Vukov ćirilički pravopis 1860-ih, dakle prije nego Srbija.³⁹

Bosna je, dakle, bila minijugoslovenska eksperimentalna laboratorija u kojoj se povijesno testirala izvedivost koncepta srpskohrvatskog kulturnog jedinstva. U to ime se i protonacionalna i predmoderna književnojezička baština Bosne i Hercegovine nominirala srpskohrvatskim imenom.⁴⁰

Upravo zbog toga što je, na prethodnim stranicama elaborirano, “zamišljanje” nacionalno-kulturnog identiteta Bosne i Hercegovine bilo u službi anticipacije procesa kulturnog stapanja Srba i Hrvata, jezički centralisti su se protivili afirmaciji bosanskohercegovačkog književnojezičkog standarda i “naučno” su ga etiketirali kao povijesno retrogradan⁴¹ proces. Na isti način posmatran je i zahtjev, inauguriran principima bosanskohercegovačke književnojezičke politike iz 1960-ih,⁴² da se prosvjetni kadar u školama

jedne bosanskohercegovačke zajednice, tj. bosanske nacije. Pripadnici srpske i hrvatske kulturne inteligencije odbijali su prihvatiti ideju Bosne i Hercegovine kao povijesno formiranog socio-kulturnog entiteta, jedinstvenog u svojoj različitosti, tj. različitog u svojoj jedinstvenosti. Naprosto zato jer bi to negiralo njihov idejni i nacionalno-kulturni koncept svekolikog jedinstva srpske i hrvatske nacije. Stoga su i insistirali na tome da se, u slučaju Bosne i Hercegovine, zapravo radi o dva pokrajinska entiteta, tj. dvije srpsko-hrvatske regije, dva dijela koja *organski* pripadaju matičnim nacionalno-kulturnim teritorijama. Otuda i spor oko srednjovjekovne državnosti Bosne i Hercegovine, tj. njenog socio-kulturnog jedinstva kroz povijest.

³⁹ J. Vuković, “Pogled na tradiciju i stanje književnog jezika u BiH”, 8 i 13.

⁴⁰ Tako Vuković piše o “bosanskohercegovačkoj tradiciji pisane riječi, na čistom narodnom jeziku, srpskohrvatskom”, počevši od povelje Kulina bana iz 12. stoljeća. *Isto*.

⁴¹ Upravo je ovaj termin korišten da bi se stigmatizirao i diskreditirao pokušaj legitimiranja bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza i bosanskohercegovačke književnosti kao emanacije socio-kulturnog jedinstva te republike u socijalističkoj savremenosti. Naime, srpska i hrvatska kulturna inteligencija širila je, kroz svoje napise, uvjerenje da ti koncepti ishode iz povijesno retrogradnog i prevaziđenog koncepta bošnjaštva koje je prijetilo da Bosnu i Hercegovinu izolira od ostalih jugoslovenskih republika, te koje je, u svojoj suštini, bilo bremenito idejnim konzervativizmom i religijskim fanatizmom muslimanske zajednice, koja je pomoću njega ostvarivala svoju kulturnu i političku supremaciju u osmansko doba bosanskohercegovačke povijesti. Risto Trifković, “Alijini(h) jada ili nešto pak deseto”, *Odjek*, br. 1, Sarajevo, 1. 1. 1969, 22; Vlado Jakanović, “Elementi koji su kroz istoriju djelovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta”, *Pregled*, br. 8, Sarajevo, 8.1968, 137–163.

⁴² Principi bosanskohercegovačke književnojezičke politike uobličavali su se, od druge polovine 1960-ih,

svih obrazovnih stupnjeva ima pridržavati ijekavskog izgovora. Vuković je, kao ekavac, smatrao da je pomenuti zahtjev bio odrazom “regionalno uokvirene psihe” i zatvorenosti u provincijalne vidike.⁴³ Iznoseći svoje stavove, očitovao je svoju ubijedenost u njihovu naučnu modernost, dok je suprotno tvrdio za stavove koje je nastojao diskvalificirati.

Godine 1972, nakon “gašenja” Hrvatskog proljeća i represivnog umirivanja krize u međunacionalnim odnosima, profesor Vuković je, kroz svojevrsnu retrospektivnu rekapitulaciju rasprava o jeziku 1965–1971, “priznao” da je u Bosni i Hercegovini, do 1960-ih, bio sproveden jezički unitarizam u korist srpske varijante, te da je “razumljivo” da je ta pojava izazvala revolt kod Hrvata u toj republici, i lingvista u Hrvatskoj, ali i da je to što je “u političkom kursu bila proklamovana veća sloboda nacionalnoga dejstvovanja” dovelo do izljeva ekskluzivnog hrvatskog i muslimanskog nacionalizma u Bosni i Hercegovini, gdje su pojedini intelektualci, po Vukoviću, pokazali “svoje pravo i do jučer pritajeno lice”. Zapravo, po njemu, potraga za bosanskohercegovačkim jezičkim identitetom, koju on naziva “bosanskohercegovačkim lingvističkim autohtonizmom i purizmom”, kao “negativna i nenaučna pojava na lingvističkom polju”, ishodila je, kao posljedica, iz eskalacije muslimanskog i hrvatskog nacionalizma u Bosni i Hercegovini. Protiv te pojave imala se boriti “prava naučna misao” još dugo, smatrao je Vuković. Njegov krajnji zaključak bio je da je “insistiranje na tome da se izdvojeno govori o bosanskohercegovačkoj autohtonosti” imalo svoje nepovoljne reperkusije koje su se ogledale u teritorijalnom, državnom i jezičkom zatvaranju i “podhranjivanju težnji za stvaranjem bosanskohercegovačke”, tj. bosanske nacije,⁴⁴ čije je potencijalno kulturno oživotvorenje zapravo predstavljalo jednu od ključnih bojazni i srpske i hrvatske kulturne inteligencije jer je narušavalo “zamišljeno” i željeno kulturno jedinstvo njihovih nacija u jugoslovenskim okvirima.

na zatvorenim forumima koje je organiziralo političko rukovodstvo, na simpozijima, te kroz različite napise, publikacije i zvanične dokumente. O tome vidi: S. Veladžić, *Bosna i Hercegovina i njeni nacionalno-kulturni fenomeni u javnim, kulturnim i naučnim raspravama i publicistici (1967–1974)*.

⁴³ J. Vuković, “Nizak nivo lingvističkog obrazovanja – stalan izvor jezičke netolerancije”, 29.

⁴⁴ J. Vuković, “Usklađenosti i neusklađenosti”, 40.

Iste stavove kao i profesor Jovan Vuković imali su, 1960-ih i početkom 1970-ih, i profesor Svetozar Marković sa Katedre za srpskohrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Milivoje Minović, profesor sa Pedagoške akademije u Sarajevu, Milan Šipka, profesor Pedagoške akademije u Banja Luci i prvi direktor Instituta za jezik u Sarajevu, Miloš Okuka, asistent na Odsjeku za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu, te Novica Petković, asistent na Katedri za srpskohrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu, itd. Sve njih povezivala je idejno koherentna narativna struktura koju su artikulirali u javnim jezičkim raspravama u kojima su revnosno učestvovali.

Milivoje Minović je, kao i Vuković, smatrao da je stav hrvatskih lingvisti spram jezičkog pitanja bio odraz “ekstremizma, nacionalizma i separatizma” koji je za posljedicu imao razbijanje jugoslovenskog zajedništva kao progresivne ideje i realizirane stvarnosti. Iako je, po njemu, Novosadski dogovor nastao u etatištkom kontekstu, cilj mu je bio progresivan – zbraćivanje, zbližavanje, lakše i jednostavnije komuniciranje. Po Minoviću, Bosni i Hercegovini je, kao višenacionalnoj sredini, odgovarao koncept Novosadskog dogovora i jedinstvenog jezika, iako je bila slabo zastupljena prilikom utvrđivanja dogovora, a Muslimani nisu nikako ni pomenuti. Smatrao je da je Bosna i Hercegovina, kao federalna jedinica, i Sarajevo, kao njen kulturni, administrativni i politički centar, predstavljala značajan faktor u formiranju ijekavske jezičke situacije koja, po Minoviću, nije bila istovjetna zagrebačkoj ijekavskoj varijanti, kako je to pokušavao dokazati dio hrvatske nacionalno-kulturne inteligencije.⁴⁵

Za razliku od Vukovića, koji to u svojim napisima nije propitivao, Minović je bio mišljenja da u jugoslovenskom društveno-političkom kontekstu, u kojem Bosna i Hercegovina izrasta kao afirmiran republički i društveni entitet, u daljnjim jezičkim pregovorima tu republiku nisu mogle više zastupati Matica srpska i Matica hrvatska.⁴⁶ Po njemu, bilo je potrebno da

⁴⁵ Milivoje Minović, “Teorijske osnove književnojezičke politike u BiH”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, br. 3, Banja Luka, 1969/1970, 5–18; Milivoje Minović, “Jezička solidarnost”, *Odjek*, br. 19/20, Sarajevo, 10. 1969, 8–9.

⁴⁶ M. Minović, “Teorijske osnove književnojezičke politike u BiH”, 10.

lingvisti iz Bosne i Hercegovine ponude stabilnu teoriju o književnom jeziku u bosanskohercegovačkim uslovima. Ipak, to nije značilo da se zalagao za utvrđivanje neke bosanskohercegovačke jezičke zasebnosti. Naprotiv, smatrao je da bi kodifikacija bosanske varijante stvorila metež u međunacionalnim odnosima u Bosni i Hercegovini te da bi time središnja jugoslovenska republika doprinijela dezintegraciji srpsko-hrvatskog, tj. jugoslovenskog zajedništva. Referirajući se na jezičku praksu u Bosni i Hercegovini 1960-ih, za koju je ranije konstatovano da je bila obilježena nedosljednom primjenom principa Novosadskog dogovora i srpskom kulturno-jezičkom dominacijom, Minović je sugerisao da treba “prihvatiti izmjene koje su se desile usljed kulturne međurepubličke i šire razmjene kroz sredstva javne komunikacije i školovanje”. Dio kulturne inteligencije unutar Bosne i Hercegovine i izvan Bosne i Hercegovine nije smatrao da bi se realizirani kulturni utjecaj na jezik u Bosni i Hercegovini mogao podvesti pod tako bezazlen termin kao što je bila “kulturna razmjena”, koja je podrazumijevala obostran aktivan utjecaj više subjekata. Zapravo je navedeni Minovićev stav bio u skladu sa percepcijom Bosne i Hercegovine kao “otvorene jezičke zone”. Da je tako, govori i činjenica da je Minović branio prava ekavskog izgovora na bosanskohercegovačkom tlu, u raspravama koje su, oko obaveznosti korištenja ijekavskog izgovora u prosvjeti u Bosni i Hercegovini, izbile nakon održavanja Simpozijuma o jezičkoj toleranciji.⁴⁷ Iako je naglašavao obavezu nastavnika srpskohrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini, koji su došli sa ekavskog govornog područja, da postepeno prihvate ijekavicu, jer je ona bila i srpski književni izgovor, sugerirao je da *Simpozijum* nije bio sazvan radi odbrane ijekavskog izgovora u Bosni i Hercegovini, tj. radi utvrđivanja i zaštite bosanskohercegovačke jezičke osobnosti, već radi bojazni od srpsko-hrvatske jezičke polarizacije i cijepanja jezičkog jedinstva, te ekscesa koji su se, u vezi s jezikom, javili u

⁴⁷ Na simpoziju *Jezička tolerancija u nastavi (u školama SR BiH)*, održanom u Sarajevu, 23–25. 4. 1970, na inicijativu i uz podršku bosanskohercegovačkog političkog rukovodstva, po prvi put u povijesti Bosne i Hercegovine nastojali su se uobličiti principi bosanskohercegovačke književnojezičke politike u toj republici. Srđan Janković, “Sarajevski simpozijum o jezičkoj toleranciji”, *Odjek*, br. 11–12, Sarajevo, 6. 1970, 14.

Bosni i Hercegovini kao “međuvarijantnoj jezičkoj regiji”. Teza o dva odvojena jezika, po Minoviću, bila je nehumana jer je lišavala Muslimane njihove historijske srpskohrvatske kulturne baštine i zajedničkog sudioništva u razvijanju i održavanju jedinstvenog srpskohrvatskog jezika, te jer je stvarala okolnosti za treću, muslimansku varijantu, koju, pak, kako je odvažno tvrdio Minović, Muslimani Bosne i Hercegovine ne žele.⁴⁸

Važno je napomenuti, a nazire se iz navedenog, da su zagovornici jugoslovenskog jezičkog integralizma tvrdili da nominacija jedinstvenog jezika – srpskohrvatski/hrvatskosrpski – nema nacionalnog naboja. Također, da je historijski opravdano što u Bosni i Hercegovini prevladava spomenuti naziv. Profesor Svetozar Marković, sa Katedre za srpskohrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu,⁴⁹ smatrao je da je “struktura stanovništva u Bosni i Hercegovini stvorila klimu” za upotrebu složenog naziva *srpskohrvatski*, u službenoj i u govornoj praksi, te da taj naziv ima više istorijski smisao, tj. da mu je značenje rasterećeno nacionalne boje. Pa ako prvenstveno

⁴⁸ “(...) naši Muslimani nisu za ovakvo rješenje i (...) nemaju veze s onim što se izvan naše Republike govori o književnom jeziku Muslimana”. Dr. Milivoje Minović, “O književno-jezičkoj politici”, Oslobođenje, Nedjelja, Sarajevo, 27. 6. 1970, 6. Pripadnici hrvatske kulturne inteligencije u Bosni i Hercegovini su, u više navrata, predstavnicima srpske kulturne inteligencije, koji su u ime Muslimana branili princip srpsko-hrvatskog jezičkog jedinstva, skretali pažnju da prestanu govoriti u ime tog naroda te da puste muslimansku kulturnu inteligenciju da o jezičkom pitanju u Bosni i Hercegovini izrekne svoj stav. Nikola Martić, “Graditi ili razgrađivati”, *Život*, br. 11/12, Sarajevo, 11/12.1970, 44–52.

⁴⁹ Profesori Jovan Vuković i Svetozar Marković su svoja idejno-lingvistička saznanja sticali unutar beogradskog visokoškolskog institucionalnog sistema. Nijedan od njih nije bio porijeklom sa bosanskohercegovačkog govornog područja. Svetozar Marković je bio “đak” srpskog lingviste i nacionalnog ideologa Aleksandra Belića, koji je vrhunio jezičko-standardizacionim procesom u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, kada se nastojalo oživjeti nacionalno-kulturno jugoslovenstvo unutar kojega bi dominirao srpski nacionalno-kulturni sadržaj. Robert Greenberg u svojoj knjizi navodi da je nastojanje na standardizaciji jedinstvenog jezika od 19. st. zapravo proteklo u znaku nadmetanja srpske i hrvatske strane oko prvenstva u tom procesu. Prema istom autoru, od početka 20. stoljeća, srpski lingvista Aleksandar Belić nastojao je postići srpsko nacionalno-kulturno prvenstvo u nadzoru nad srpskohrvatskim jezičkim jedinstvom u odnosu na Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti. Robert D. Greenberg, *Jezik i identitet na Balkanu: Raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa, 2005, 42–46. To govori da je pitanje nacionalnog monopola i primata u procesu standardizacije jedinstvenog jezika bilo od nemalog značaja. Ipak, ta vrsta činjenica nije pominjana u romantičarskim povijesnim naracijama kojima se gradila kultura pamćenja o zajedničkom srpskohrvatskom povijesnom pregnuću na stvaranju zajedničkog jezika.

Srbi, a i Hrvati, u tom nazivu i vide “nacionalnu boju”, s obzirom na svoju pozicioniranost u nominaciji, za Muslimane taj jezik, tvrdio je sa priličnom sigurnošću Marković, “ne znači samo jezik Srba i Hrvata nego i jezik koji su oni naslijedili od svojih predaka i koji se stotinama godina upotrebljava na ovom terenu, a nazivamo ga srpskohrvatskim jezikom.”⁵⁰

Smatrao je da je složenica *hrvatskosrpski* mlađa i da je nastala kasnije, kao “rezultat borbe za ravnopravne odnose među narodima Jugoslavije, posebno među Srbima i Hrvatima”, te da je nazivima “srpskohrvatski i hrvatskosrpski uspostavljena izvesna ravnoteža u našim jezičkim odnosima.” Po Markoviću, većina Hrvata u Bosni i Hercegovini koristila je spomenutu složenicu za jezik i nije mislila da je time ugroženo neko njihovo pravo.

Protivriješno je to što je Marković tvrdio da u Bosni i Hercegovini prevladava naziv srpskohrvatski za jezik, a onda pisao o praksi u bosanskohercegovačkim školama u kojima se jezik nominira kao srpski. Mada je smatrao da to nije bilo posljedica intencije, već praksa koja se “spontano” stvarala, i to ne samo kod prosvjetnog kadra srpske nacionalnosti.⁵¹

Njegov stav je bio da je upotreba “dobrih udžbenika” iz Srbije i Hrvatske u Bosni i Hercegovini bila sasvim legitimna praksa.⁵²

Za bosanskohercegovačku povijesnu i kulturno-jezičku baštinu, konkretnije Povelju Kulina bana, smatrao je da nije poželjno govoriti da je pisana srpskim / hrvatskim / bosanskim jezikom već da treba koristiti dvo-nacionalnu nominaciju iz sljedećeg razloga:

⁵⁰ Svetozar Marković, “Naziv jezika i jezička tolerancija”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, br. 3, Banja Luka, 1969/1970, 3, 44–51.

⁵¹ Marković je pisao o “inovacijama” u jeziku Bosne i Hercegovine koje su nastale pod utjecajem Beograda kao administrativnog centra do 1960-ih. Sumirajući svoj stav o identitetskoj prirodi jezika u središnjoj jugoslovenskoj republici zaključivao je: “Činjenica je, međutim, da se polarizovana leksika u Bosni i Hercegovini pretežno podudara sa leksikom istočne varijante.” Svetozar Marković, “Teorija i praksa u standardnom jeziku u Bosni i Hercegovini”, *Život*, br. 11/12, Sarajevo, 11/12.1970, 51; Svetozar Marković, “Jezička norma i jedinstvo srpskohrvatskog književnog jezika”, *Odjek*, br. 19, Sarajevo, 1. 10. 1965, 5–6; Svetozar Marković, “Oko rječnika dviju matica”, *Odjek*, br. 1, Sarajevo, 1. 1. 1969, 8.

⁵² S. Marković, “Naziv jezika i jezička tolerancija”, 44, 45, 47.

“Ako se danas, kada imamo formirane nacije, jezik u Bosni i Hercegovini najčešće naziva složenim nazivom, još više uslova za to ima da se tako nazove jezik onog perioda kad nacije nisu bile formirane, tj. srpskohrvatski ili hrvatskosrpski. I to bi bio jedan dokaz jezičke tolerancije i primjer vođenja računa o osjetljivosti drugih.”⁵³

Marković je, kao i Vuković, branio prava ekavskog izgovora na bosanskohercegovačkom jezičkom području i smatrao je da je nametanje obaveznosti ijekavskog izgovora u Bosni i Hercegovini značilo primoravanje i netoleranciju nasuprot temeljnom načelu bosanskohercegovačke književnojezičke politike.⁵⁴

Tvrdio je da se specifičnost jezičkog izraza u Bosni i Hercegovini ogleda tek u prožimanju varijantnih dubleta srpske i hrvatske varijante na bosanskohercegovačkom tlu. Broj tih dubleta, po Markoviću, bio je neznatan u odnosu na ukupan jezički fond koji je bio zajednički i Srbima i Hrvatima.⁵⁵ Minimiziranje leksičkih razlika između srpske i hrvatske jezične varijante bilo je karakteristično za zagovornike jezičkog centralizma, ali i taj minoran broj leksičkih razlika bio je dostatan za legitimiziranje zasebnosti srpske i hrvatske varijante. Iste “sreće” nije bila eventualna bosanska varijanta jer, po Markoviću, specifičnosti jezika u Bosni i Hercegovini naprosto nisu bile takve i tako brojne da bi se mogla proglasiti bosanska varijanta unutar zajedničkog jezika. Dakle, i Marković je samouvjereno pisao u ime

⁵³ Isto, 51.

⁵⁴ Istaknuti principi bosanskohercegovačke književnojezičke politike, koja je u sebi krila mnoštvo protivrječnosti, zaista su bili tolerancija i otvorenost prema jezičkim utjecajima susjednih sredina. S druge strane, naglašavana je i potreba da se utvrdi i očuva jezička osobenost Bosne i Hercegovine kao društvenog entiteta. Ta osobenost se, u to vrijeme, zapravo, jedino jasno nazirala u ijekavskom izgovoru. Pa ipak, dvadesetak dana nakon Simpozijuma o jezičkoj toleranciji, na godišnjoj skupštini Društva nastavnika srpskohrvatskog jezika BiH, u Tuzli, razvila se rasprava o tome da li je ijekavica u Bosni i Hercegovini obavezna ili ne. Referirajući se na takav razvoj događaja, Marković u članku napominje: “Već na Simpozijumu mogla se u diskusiji kod pojedinaca osjetiti netolerantnost izražena u zahtjevima da nastavnik mora govoriti ijekavski ili u konstataciji da je upotreba ekavice u poeziji i prozi u nas ‘literarni provincijalizam i lingvistički primitivizam.’” Dr. Svetozar Marković, “Nesporazumi oko treće tačke”, *Oslobođenje*, Nedjelja, Sarajevo, 6. 6. 1970, 6.

⁵⁵ S. Marković, “Teorija i praksa u standardnom jeziku u Bosni i Hercegovini”, 47–53.

Muslimana i Hrvata. Moderne nacionalne nominacije koristio je za označavanje povijesne, predmoderne kulturne baštine Bosne i Hercegovine, te kao “prirodnu” pojavu prihvatao činjenicu srpske nacionalno-kulturne i jezične dominacije u Bosni i Hercegovini.

Istovjetne stavove kao i njegovi profesori imao je i mladi asistent na Katedri za srpskohrvatski jezik Miloš Okuka, koji je pisao o “prelaznom obliku kulture” i “prelaznom jezičkom modelu” dviju čvrsto konstituisanih kulturnih formacija u Bosni i Hercegovini, srpske i hrvatske. Karakteru bosanskohercegovačke identitetske “prelaznosti” odgovarao je, po Okuki, jedinstveni srpskohrvatski jezik i srpskohrvatska književna struktura.⁵⁶

I Okuka je nastojao pribaviti legitimitet ekavskom izgovoru kao “tradicionalnom” dijelu jezičkog izraza, “osobito kod pripadnika srpske i muslimanske nacionalnosti”, na bosanskohercegovačkom tlu.⁵⁷ Za njega ništa teško objašnjivo nije bilo u činjenici da su u jeziku bosanskohercegovačkih republičkih medija preovladavale leksičke karakteristike srpske varijante:

“Prvo, od oslobođenja Bosna i Hercegovina je više otvorena prema Beogradu kao centru Republike (masovno saobraćajni uticaji, školovanje kadrova i sl.) (...) drugo, sve važnije informacije i iz zemlje i inostranstva su TANJUGOVE, koje tu doživljavaju neznatnu preinaku; treće, novinski listovi iz Beograda, i dnevni i nedjeljni (*Borba*, *Politika*, *Nin*, *Svet* i drugi), u mnogo većem broju su se rasturali, i danas se rasturaju, nego listovi iz Zagreba, i oni su na naše novinarstvo učinili presudniji uticaj nego li listovi sa zapada, itd.”⁵⁸

⁵⁶ Miloš Okuka, “O realizaciji standardnog jezika na bosanskohercegovačkom tlu”, *Život*, br. 11/12, Sarajevo, 11/12.1970, 73; Miloš Okuka, “Podstanarski položaj lingvistike u našoj sredini”, *Lica*, br. 3/4, Sarajevo, 3/4.1971, 101–104; O bosanskohercegovačkoj kulturi, njenoj književnosti i jeziku kao “prelaznim oblicima” između srpske i hrvatske kulture, književnosti i jezika, pisao je i Novica Petković. O tome vidi: Novica Petković, “Tendencije u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine”, *Život*, br. 1, Sarajevo, 1.1970 49–50.

⁵⁷ Novica Petković, “O realizaciji standardnog jezika na bosanskohercegovačkom tlu”, *Život*, br. 11/12, Sarajevo, 11/12.1970, 74–75.

⁵⁸ Isto, 77.

Navedenim konstatacijama Okuka je zapravo uputio na načine širenja srpske kulturno-jezičke dominacije u Bosni i Hercegovini te posvjedočio u korist tvrdnji dijela hrvatske kulturne inteligencije.

Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih, srpska kulturna inteligencija u Bosni i Hercegovini pisala je i o diskriminaciji ćirilice i dominaciji latinice u toj republici, koristeći to kao protuargument optužbama dijela hrvatske kulturne inteligencije koja je tvrdila da u Bosni i Hercegovini dominira leksika istočne varijante. Čini se da je teza o “ugroženosti” ćirilice, koja je percipirana kao srpsko nacionalno pismo, korištena dijelom radi ublažavanja kreiranog dojma o srpskoj jezičkoj dominaciji u Bosni i Hercegovini te promoviranja imidža srpske nacionalno-kulturne demokratičnosti i trpeljivosti.

Profesor sa Pedagoške akademije u Banja Luci Milan Šipka u svojim napisima se bavio problemom ravnopravnosti pisama u Bosni i Hercegovini. Njegov zaključak je bio da je latinica bila mnogo dominantnija u toj republici, ali da niko od Srba to nije tumačio kao vid oduzimanja nacionalnih prava niti kroatizacije. Ipak, po Šipki, trebalo je poraditi na očuvanju ćirilice zbog respekta prema srpskom nacionalnom sentimentu i zbog otvorenosti prema sredinama koje se koriste ćirilicom te razumijevanja književne i kulturne baštine koja je pisana ovim pismom.⁵⁹

Sarajevski književnik i književni kritičar, Risto Trifković, na sljedeći je način objašnjavao kako dijelovi srpskog nacionalnog kolektiva doživljavaju potiskivanje ćirilice:

“Jedni se žale da je u Bosni i Hercegovini potisnuta ćirilica. Vele ti ćirilaši – ako je već duh jezičke tolerancije proglašen za normativ našeg međusob-

⁵⁹ Milan Šipka, “Ćiriličko i latiničko pismo u nastavi i školskoj administraciji”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, br. 3, Banja Luka, 1969/1970, 3, 52–57. Za Šipku je karakteristično to da je u svojim napisima nastojao argumentirati ljepotu, tradiciju, autohtonost i jedinstvenost “bosanskog” jezika te je naglašavao da je taj jezik, u 19. stoljeću, postao temeljem srpsko-hrvatskog jezika. Stavom da su varijantni dubleti u Bosni i Hercegovini “naši”, bosanski koji se podudaraju “po pretežnoj upotrebi tih izraza” s istočnom, tj. zapadnom varijantom, s tim da u Bosni i Hercegovini oni nemaju nacionalnu obojenost, Šipka se zapravo približavao diskursu zagovarača bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza. Milan Šipka, “Jedan pogled na tradiciju narodnog jezika u Bosni i Hercegovini”, *Odjek*, br. 19/20, Sarajevo, 10. 1970, 8.

nog jezičkog komuniciranja (...) zašto se onda ćirilica potiskuje kad je poznato da u Bosni i Hercegovini po nacionalnosti ima najviše Srba?”⁶⁰

Tako su se iznova rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini 1960-ih otkrivale, u svojoj suštini, kao rasprave o nacionalno-kulturnom identitetu te republike, tj. rasprave o pitanju šta je i čija je, zapravo, Bosna?

Zaključak

Promjena idejno-političke paradigme u socijalističkoj Jugoslaviji, ozvaničena tokom 1960-ih, utjecala je na revidiranje zvaničnog stava prema nacionalnom pitanju. Nacije su iznova zadobile legitimitet, u fokus javnih rasprava stavljeni su jezik i književnost kao temelji nacionalno-kulturnih identiteta. Nadnacionalni identiteti, poput jugoslovenstva, sadržajno su revidirani i suspendirani. Uporedo s političkom, mijenjala se i idejna paradigma unutar društvenih znanosti koje su legitimirale identitete.

Srpska kulturna inteligencija, kao najgorljiviji zagovornik integralnog kulturnog jugoslovenstva, koje je svodila na srpsko-hrvatsko nacionalno-kulturnu osovину, bila je duboko pogođena takvim razvojem događaja. Cjelokupni proces je etiketirala kao retrogradni recidiv nacionalne ksenofobije i zatvaranja. Posebno žestoko se opirala idejnom revizionizmu diskursa o povijesnom razvoju jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika, kao temelja kulturnog jugoslovenstva.

Pa ipak je i jugoslovenstvo, za koje se zalagala, kao za progresivni, socijalistički i internacionalistički kulturni koncept, počivalo na tradicionalnim srpskim nacionalno-kulturnim premisama. Srpska kulturna inteligencija nije priznavala muslimansku i crnogorsku naciju na tzv. srpsko-hrvatskom kulturnom području. Sljedstveno tome, osporavala je tim nacijama temelje *zamišljanog* nacionalno-kulturnog identiteta – pravo na jezik i književnost. Apsolutizirala je srpsku i hrvatsku nacionalno-kulturnu komponentu jugoslovenstva te širila srpsku tradicionalnu ideju o Bosni i Hercegovini kao dvjema regijama srpsko-hrvatskog kulturnog područja, čiji su

⁶⁰ Risto Trifković, “Jezik, književni, tema neiscrpna”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12, 100.

povijesni smisao i suština bili da dovedu do zbližavanja i kulturnog jedinstva Srba i Hrvata. Anticipirano srpsko-hrvatsko kulturno jedinstvo koje je predstavljano kao jugoslovensko, imalo je, u konačnici, duhovno, kulturno, teritorijalno, društveno i nacionalno ujediniti sve Srbe u Jugoslaviji.

Svi ovi stavovi srpske kulturne inteligencije u Bosni i Hercegovini, koji su eksplicitno izražavani, ili su se implicitno nazirali kroz rasprave o jeziku, ukazivali su na činjenicu da je lingvistička teorija, skupa sa književno-historijskom i povijesnom znanošću, 1960-ih, činila jednu zaokruženu narativnu strukturu kojom se utemeljivao i legitimirao nacionalno-kulturni identitet.

Izvori i literatura

Izvori

Arhiv

– Arhiv Bosne i Hercegovine, fond CK SKBiH – 1968.

Novine

- *VUS*, Zagreb – 1970.
- *Telegram*, Zagreb – 1967.
- *Oslobođenje*, Sarajevo – 1965–1970.
- *Odjek*, Sarajevo – 1965–1970.
- *NIN*, Beograd – 1970.

Literatura

Knjige

– Baotić, Josip: *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet, 2012.

- Benedikt, Anderson: *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato, 1998.
- Brozović, Dalibor: *Standardni jezik, teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska, 1970.
- Greenberg, Robert D.: *Jezik i identitet na Balkanu: Raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Hobsbawm, Eric J.: *Nacije i nacionalizam, Program, mit, stvarnost*. Zagreb: Novi liber, 1993.
- Jonke, Ljudevit: *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje, 1965.
- Klasić, Hrvoje: *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.
- *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1960, fototipsko izdanje iz 1983.
- Veladžić, Sabina: *Bosna i Hercegovina i njeni nacionalno-kulturni fenomeni u javnim, kulturnim i naučnim raspravama i publicistici (1967–1974)*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2018.

Članci

- Bešlin, Milivoj: “Vojvodina u Jugoslaviji. Borba za autonomiju”, u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017, 279–322.
- Brozović, Dalibor: “O početku hrvatskog jezičnog standarda”, *Kritika*, Zagreb, 1970, 10: 21–42.
- Ivić, Milka: “Jezička individualnost grada”, *Izraz*, Sarajevo, 1965, 8–9: 740–747.
- Jokanović, Vlado: “Elementi koji su kroz istoriju djelovali pozitivno i negativno na stvaranje bošnjaštva kao nacionalnog pokreta”, *Pregled*, Sarajevo, 1968, 8: 137–163.
- Koščak, Vladimir: “Šta je nacija?”, *Kritika*, Zagreb, 1970, br. 15: 872–879.

- Marković, Svetozar: “Naziv jezika i jezička tolerancija”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Banjaluka: Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti SR BiH, 1970, 3: 44–51.
- Marković, Svetozar: “Teorija i praksa u standardnom jeziku u Bosni i Hercegovini”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 47–53.
- Martić, Nikola: “Graditi ili razgrađivati”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 44–52.
- Minović, Milivoje: “Teorijske osnove književnojezičke politike u BiH”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Banjaluka: Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti SR BiH, 1970, 3: 5–18.
- Okuka, Miloš: “O realizaciji standardnog jezika na bosanskohercegovačkom tlu”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 72–79.
- Okuka, Miloš: “Podstanarski položaj lingvistike u našoj sredini”, *Lica*, Sarajevo, 1971, 3/4, 101–105.
- Petković, Novica: “Tendencije u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine”, *Život*, Sarajevo, 1970, 1: 49–54.
- Petković, Novica: “O realizaciji standardnog jezika na bosanskohercegovačkom tlu”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 74–75.
- Pierre, Nora: “Između pamćenja i historije Problematika mjesta”, u: *Kultura pamćenja i historija. Zbornik radova*, (ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006, 23–43.
- Radojević, Danilo M.: “Kontinuitet jedne antinacionalne (anticrnogorske) politike”, *Kritika*, Zagreb, 1969, 8: 583–587.
- Radojević, Radoje: “O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi”, *Kritika*, Zagreb, 1969, 5: 222–229.
- Šipka, Milan: “Ćiriličko i latiničko pismo u nastavi i školskoj administraciji”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Banjaluka: Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti SR BiH, 1970, 3: 52–57.
- Šipka, Milan: “Standardni jezik i jezička politika u Bosni i Hercegovini 1918–1970”, u: *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Mønnesland Svein). Sarajevo

- Oslo: Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, 2005, 422–424.
- “Šta sadrži ‘Predlog za razmišljanje’”, u: *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000). Dokumenti* (ur. Milan Šipka), Posebna izdanja, knj. 11. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2001, 163–164.
- Trifković, Risto: “Jezik, književni, tema neiscrpna”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 99–103.
- Vuković, Jovo: “Problemi našeg književnog jezika danas u svetlu nacionalnih i društvenih ideja”, *Pregled*, Sarajevo, 1966, 7–8: 19–32.
- Vuković, Jovan: “Nizak nivo lingvističkog obrazovanja – stalan izvor jezičke netolerancije”, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Banjaluka: Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti SR BiH, 1969/1970, 3: 26–35.
- Vuković, Jovan: “Usklađenosti i neusklađenosti naših pogleda na probleme standardnojezičke politike”, u: *Radovi*, knj. L, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 17. Sarajevo: ANUBiH, 1974.
- Vuković, Jovan: “Kultura i razvitak našeg književnog jezika u svetlosti međunacionalnih odnosa”, *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo, 1969, VII: 75–85.
- Vuković, Jovan: “Pogled na tradiciju i stanje književnog jezika u BiH”, *Život*, Sarajevo, 1970, 11/12: 7–17.
- “Zaključci Novosadskog dogovora”, u: *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000). Dokumenti*, (ur. Milan Šipka), Posebna izdanja, knj. 11. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2001: 149–150.

SERBIAN NATIONAL-CULTURAL INTELLIGENTSIA IN BOSNIA AND HERZEGOVINA ABOUT CULTURAL IDENTITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA THROUGH DISCUSSIONS ON LANGUAGE 1965–1972.

Summary

Revision of the official stance on the national question in Yugoslavia during 1960s was an outcome of the turn in the Yugoslav conceptual and political paradigm. Nations have regained legitimacy again; language and literature, as the foundation of national-cultural identities have been brought to the focus of the public debates. Conceptual content of supranational identities, such as Yugoslavian and Bosnian, have been substantially suspended and revised. Along with the political, the conceptual paradigm, within the social sciences that served to legitimize republic and national identities, had been revised as well.

Serbian cultural intelligentsia, as the most passionate advocate of the concept of integral cultural Yugoslavism, which in their understanding was reduced to Serbo-Croatian national-cultural axis, was deeply affected by such developments. They labelled the whole process as retrograde relapse of national xenophobia and inner shutting and especially vehemently resisted the ideological revisionism of the discourse on the historical development of the unique Serbo-Croatian language, as the basis of cultural Yugoslavism. However, the concept of Yugoslavism, which was advocated by the Serbian intelligentsia as a progressive, socialist and internationalist cultural concept, rested on traditional Serbian national-cultural premises. They did not want to recognize Muslims and Montenegrins as nations within the so-called Serbo-Croatian cultural zone.

Consequently, they were disputing grounds for *imagined* national and cultural identities to those nations – national language and literature. They absolutized the Serbian and Croatian national and cultural component

within the concept of Yugoslavism, and spread the Serbian traditional idea of Bosnia and Herzegovina as two regions of the Serbo-Croatian cultural area, whose historical meaning and essence were to bring about the convergence and cultural unity of Serbs and Croats. Anticipated Serbo-Croatian cultural unity, presented as the Yugoslav unity, was to eventually lead to spiritual, cultural, territorial, social and national unification of all Serbs in Yugoslavia.

All these ideological stands of Serbian cultural intelligentsia in Bosnia and Herzegovina, which were explicitly expressed or implied through discussions about language, indicated that linguistic theory together with the literature and history in the 1960s, constituted a coherent narrative structures that served primarily to establish and legitimize different socio-cultural and national-cultural identities.